

დებიტრი შევლიძე

პასკვილი – პასუხისა და პასუხისმგებლობის ნაცვლად

როგორც მკითხველისთვისაა ცნობილი, წინამდებარე „შრომების“ VI ტომში გამოვაქვეყნე კრიტიკული რეცენზია ნ. სონღულაშვილის სადოქტორო დისერტაციაზე. ამას წინათ კი, ჩემს რეცენზიაზე პასუხის პრეტენზიით, აღნიშნული სადოქტორო დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელმა ქ-ნმა მარიამ ჩხარტიშვილმა გამოაქვეყნა ბროშურა: „როგორი უნდა იყოს სადოქტორო დისერტაცია ისტორიაში?“

ბროშურის მიზნის შესახებ ავტორი წერს: „ესაა ჩემი სურვილი გამოვესარჩლო ახალგაზრდას, რომელიც რიგი გარემოებების გამო დაუცველია უფროსი კოლეგის წინაშე, თუნდაც მხოლოდ იმიტომ, რომ ის ვერ შეკადრებს თავის ყოფილ ლექტორს გამოამკარავოს მისეული კრიტიკის არააკადემიური მოტივაცია, გაუჭირდება სათანადო პირდაპირობით განუმარტოს საზოგადოებას რეცენზენტის მსჯელობის ლაფსუსები სწორედ მასსა და პროფესორს შორის არსებული დიდი ასაკობრივი სხვაობის გამო“ (მ. ჩხარტიშვილი. როგორი უნდა იყოს... გვ. 12).

კიდევ არის ბროშურაში ავტორისეული ფსევდოჰუმანური შეხედულებები იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა შევაფასოთ და რა კრიტერიუმებით, „ახალგაზრდა“ დისერტანტების ნაშრომები. ბროშურისა და დისერტაციის ავტორ-ხელმძღვანელი, რომელიც ჩვენ გვდებს ბრალს, „საკუთარი დაუწერელი სტანდარტების“ ქონაში, თვითონ გვთავაზობს სახელმძღვანელო დებულებას: „ისტორიის დოქტორის ხარისხი იმის მაუწყებელი კი არაა, რომ მისი მფლობელი ამინდის შემქმნელი მეცნიერია, არამედ მართლოდენ იმის, რომ ადამიანს აქვს სათანადო უნარ-ჩვევები აწარმოოს მოცულობითი მეცნიერული კვლევა.“ (იქვე და ამის შემდეგ – გვ. 19).

ავტორის მიერ შემოთავაზებული, პირველ შემთხვევაში, გულამანუყებელი შემწყნარებლობისაკენ მოწოდება და მეორე შემთხვევაში, საკუთარი ფან-

ტაზიით შეკოწიწებული სტანდარტი, თავდაყირა აყენებს სადისერტაციო საბჭოს დებულების მოთხოვნებს, რომელიც ერთდერთი კრიტერიუმია სადოქტორო დისერტაციების შეფასებისას. კერძოდ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორანტურისა და სადისერტაციო საბჭოს დებულების VII თავში: „სადისერტაციო ნაშრომის მომზადება და დაცვა“, 21-ე პუნქტში ვკითხულობთ: „21.1. დისერტაცია უნდა ასახავდეს თეორიული და/ან ემპირიული კვლევის მეცნიერულად დასაბუთებულ ახალ შედეგებს, რომელთაც წვლილი შეაქვთ დარგის განვითარებაში.“

ან კიდევ, იგივე „დებულების“ 26-ე პუნქტის: „სადისერტაციო ნაშრომის საბოლოო შეფასების 26.1. დისერტაციის შეფასების კრიტერიუმებია:

- საკვლევი თემის აქტუალობა და სიახლე.
- კვლევის მეთოდების გამოყენების სათანადო დონე; კვლევის საგანთან და ობიექტთან მათი შესაბამისობა.
- მეცნიერების მოცემული დარგის განვითარებაში დისერტანტის მიერ შეტანილი წვლილი.“

პირადად ჩვენ, ნ. სონღულაშვილის დისერტაციის შეფასებისას, ამ კრიტერიუმებით ვხელმძღვანელობდით და არა ავტორ-ხელმძღვანელის მიერ შემოთავაზებული საეჭვო ინტერპრეტაციით. რა სურათიც მივიღეთ დისერტაციის შეფასების შედეგად, მკითხველისათვის კარგადაა ცნობილი და მის გამეორებას არ ვაპირებთ. ახლა ჩვენ უფრო სხვა საკითხი გვანტერესებს, კერძოდ – როგორ დაიცვა დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელმა „დაუცველი“ დისერტანტი, უფროსების მხრიდან დაჩაგვისაგან?

ქ-ნი მ. ჩხარტიშვილი საერთოდ გაექცა სადისერტაციო ნაშრომის შესახებ საუბარს, ჩვენს მიერ წამოყენებულ მრავალრიცხოვან შენიშვნებს, დასკვნებს და ამის მაგივრად 58-გვერდიანი ბროშურა გაავსო ფროიდისტული დაკვირვებებით ჩვენი განწყობილებების, მოტივაციების, ემოციებისა და სხვა ქვეცნობიერი გამოვლინებების ძიებით, კერძოდ, რომ ჩვენ თურმე „არაკეთილგანწყობილი“ ვართ, რადგან რეცენზია მთლიანად „ნეგატიურია“; „მოჭარბებული ემოციითა დაწერილი“ (გვ. 9); რომ: რეცენზენტი შენიშვნებით „ვერ ძღება“ და ნაშრომი „წონასწორობას აკარგვინებს“ (გვ.10); რომ რეცენზენტმა „უკიდურესი სისასტიკე“ გამოიჩინა (გვ. 14); „ჰიპერკრიტიკულია“, „ღვარძლიანიც“ (14-15); „დასაძრახია“ (გვ. 15); „უკადრისი ფანდი“ იხმარა (გვ. 16), „გაბოროტებულია“ (გვ. 38)... ერთი მითხარით, სადაა აქ ან მეც-

ნიერება ან აკადემიურობა.

ბროშურის მე-16 გვერდზე ავტორ-ხელმძღვანელი, სხვანაირად როგორა ვთქვა, რაც უკვე ღიმილის მომგვრელიცაა, დეტექტივის ჟანრში ინაცვლებს და იძიებს, როდის და რამდენ დღეში დავწერე რეცენზია და დაასკვნის: „ამ-კარაა, რომ ეს რეცენზია დაწერილია 2012 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში ანუ მასზე დაიხარჯა არა უმეტეს ორი თვისა.“ (გვ. 16). ავტორს არ აწყობს, რომ წელიწადის დროთა შორის აგვისტოც არსებობს და ეს დალოცვილი თვე ყველაზე შესაფერისია მორჩენილი საქმეების მოსამთავრებლად. რაც შეეხება, ჩემს მიერ დისერტაციის ოპონენტობაზე უარის თქმას, ამის მიზეზი უკვე განვმარტე და გავიმეორებ: დისერტაციის უჩვეულო ხასიათი იყო.. მისი თითქმის ყოველი გვერდი დეტალურად შესწავლას მოითხოვდა, რადგან თითქმის ყოველ ფურცელზე იყო რამენაირი სახის შეცდომა, ხარვეზი თუ უზუსტობა. ამდენი თავისუფალი დრო კი მხოლოდ ზაფხულში შეიძლებოდა მქონოდა და არა სემესტრის ბოლოსათვის დამახასიათებელი გადატვირთულობის პირობებში. გარდა ამისა, ჩემი მთავარი მიზეზი დისერტაციის დაცვის ჩაშლა არასოდეს ყოფილა, იყო – დისერტაციის შესწავლა და შეფასება.

აღრეც ვფიქრობდი და ახლაც მიმაჩნია: დისერტაციის სისუსტის უმთავრესი მიზეზი ის გარემოება აღმოჩნდა, რომ მისი სამეცნიერო ხელმძღვანელი არ არის XX საუკუნის საქართველოს ისტორიის სპეციალისტი. არ ვიცი ქ-მა მარიამმა რამდენჯერ ან საერთოდ წაიკითხა თუ არა სადისერტაციო ნაშრომი, მაგრამ ერთი ცხადია: მას შეუმჩნეველი დარჩა ის შეცდომები, სხვადასვა სახის ნაკლოვანებები, რაც ასე მოჭარბებულად აღმოჩნდა დისერტაციაში და განაპირობა მისი დაბალი მეცნიერული დონე. თუ სამეცნიერო ხელმძღვანელს ეყოფა შესაბამისი კომპეტენცია, დაე მან პასუხი გასცეს ჩემს მრავალრიცხოვან შენიშვნებს და ეს იქნება მეცნიერული პასუხი ჩვენს რეცენზიაზე და არა მისი ფროიდისტული წიაღსვლები, თითქოს ჩვენ გვინდოდა დისერტანტის ხელმძღვანელობა და მსგავსი ფანტაზიები.

მოელს 58-გვერდიან ბროშურაში ავტორ-ხელმძღვანელის მეცნიერულ გამოკამათებას მხოლოდ 10-11 გვერდი უკავია და ჩვენც მას მივაქცევთ ყურადღებას. ავტორი რამდენიმე საკითხში გვედავება.

პირველი: ბროშურის ავტორი ეთანხმება დისერტანტს, რომელიც წერს, რომ „თანამედროვე თეორიულ ლიტერატურაში გამოიყენება ტერმინი კულტურული და პოლიტიკური ელიტა“. ავტორ-ხელმძღვანელი დემაგოგიურად

გვლებს ბრალს, თითქოს ჩვენ ამ ტერმინის წინააღმდეგნი ვიყით. ასე არაა, რადგან ჩვენს რეცენზიაში ვწერთ: „სავსებით შესაძლებელია, დავეთანხმებით ჩვენც...“

მაგრამ იქვე განვავრძობთ, რომ „ეს არ ნიშნავს ამ ორი ჯგუფის იგივეობას“ და მის ყველანაირ კონტექსტში ხმარების დაშვებას. აქედან ავტორ-ხელმძღვანელს გამოჰყავს სრულიად არაადეკვატური დასკვნა, რომ თითქოს „დ. შველიძე პოლიტიკას არ თვლის კულტურის ნაწილად“ (გვ. 48). მართივი დემაგოგიაა და სიტყვების თამაში. ავტორ-ხელმძღვანელი ხელოვნურ კამათში გვიწვევს, რაც არ არის დაკავშირებული დისერტაციასთან. დისერტაციის თემატიკასთან ისაა დაკავშირებული, რომ ამ ორი ჯგუფის იგივეობრივად გამოყენება 1900-იანი წლების საქართველოს რეალიების კონტექსტში, სრულიად აბსურდულია. აი მაგალითიც, რომელიც დისერტაციის 117-ე გვერდზეა, ჩვენი რეცენზიის 432-ე გვერდზეცაა ციტირებული და ჩვენმა დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელმა მასში ვერავითარი წინააღმდეგობა ვერ შენიშნა:

დისერტანტი წერს: „XX საუკუნის 10-იანი წლებიდან პირველი მსოფლიო ომის წინა და მიმდინარე პერიოდში განსაკუთრებით გააქტიურდა პოლიტიკური ელიტა, რომელიც საქართველოს გათავისუფლების სახელით გამოდის. საერთოდ, კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიზანი ერთი იყო: ქართველი ერის ეროვნული ცნობიერების ამაღლება და დამოუკიდებლობის აღდგენა. თუმცა ამ მიზნამდე ისინი სხვადასხვა გზებით მიდიოდნენ“ (ნ. სონდულაშვილის სადოქტორო დისერტაცია: „ქართული ერთობა და ეროვნული იდენტობა XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში“. გვ. 117). ამ პერიოდის სპეციალისტებისა და მცოდნეთათვის კარგადაა ცნობილი რომ 1910-იან წლებში ჩვენი „კულტურული და პოლიტიკური ელიტის“ მხოლოდ ერთი ნაწილი აყენებდა საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხს და სწორედ ამიტომ არ შეგვიძლია ამ ტერმინის ხმარება, როგორც ერთი მთლიანი ერთობის მიმართება მიმდინარე რეალიებთან, თითქოს მთელი „კულტურული და პოლიტიკური ელიტა“ მოითხოვდა საქართველოს დამოუკიდებლობას, აღნიშნულ პერიოდში. .

დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელი გვასწავლის, რომ „პოლიტიკური ელიტა“ ყველგან მრავალფეროვანია და ჩვენში რატომ უნდა ყოფილიყო ერთგვაროვანი. აქაც დემაგოგია იმალება. ჩვენ ვსაუბრობთ ტერმინის კონკრეტულ კონტექსტში ხმარების უხერხულობაზე, რომ არ შეიძლება ითქ-

ვას, თითქოს ქართული „პოლიტიკური ელიტის მიზანი ერთი იყო“ – დამოუკიდებლობის აღდგენა, ეროვნული ცნობიერების ამაღლება და სხვა მსგავსი რამ. დროა დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელმა XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს რეალებს გაუწიოს ანგარიში, როცა ამ პერიოდის შესახებაა საუბარი და არა ზოგადი პოლიტოლოგიური ანაბანა ასწავლოს სხვებს, თუ რა არის „პოლიტიკური ელიტა“ და მსგავსი, ამ შემთხვევაში, უადგილო კატეგორიები.

ასევე უადგილოა ბროშურის ავტორის ვრცელი მსჯელობა „ინტელიგენციის“ შესახებ, ვურჩევთ დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელს, რომ სულაც არ არის საჭირო ინტელიგენციის, როგორც კატეგორიის შესახებ, „აქსიოლოგიური და ალტიმეტრიკული“ მიდგომების განხილვა, რომლის მიხედვითაც ის ადგენს, რომ თურმე „ინტელიგენტები არიან გონებრივი შრომის მუშაკები“ (გვ. 49). როდესაც ამგვარი ელემენტარული ტერმინების განსაზღვრებით დაინტერესდება, შეუძლია ჩვეულებრივ ლექსიკონში ჩაიხედოს.

მკითხველისათვის რომ გასაგები იყოს, რატომ ჩამოვარდა ინტელიგენციაზე საუბარი, განვმარტავ: ნ. სონდულაშვილის სადისერტაციო ნაშრომში, III თავის მეშვიდე პარაგრაფი „ინტელიგენციას“ ეძღვნება. იგი 4 ფურცელს მოიცავს. სხვადასხვა გაზეთებიდან ამოწერილია 13 ციტატა. ჩვენ რეცენზიაში ვწერთ: „რაც შეეხება თვით ინტელიგენციის წარმომადგენლების ეროვნულ შეხედულებებს, მათ დამოკიდებულებას ეროვნული სიმბოლოებისადმი, მახასიათებლებისადმი და ა. შ. (რაც დისერტაციის მთავარი მიზანია – დ. შ), პარაგრაფში ამის შესახებ არაფერია არც ამოწერილი და არც გაანალიზებული. მივიღეთ პარაგრაფი ინტელიგენციის შესახებ, ფაქტებით, რომლებიც ისედაც კარგადაა ცნობილი.“ (იხ., ჩვენი რეცენზია. გვ. 431). ბროშურის ავტორს, როგორც დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელს, ამის შესახებ უნდა გამემახვილებინა თავის დროზე ყურადღება და ახლა კი ამის შესახებ უნდა გასცეს პასუხი და არა ინტელიგენციის აქსიოლოგიური და ალტიმეტრიკული მიდგომების შესახებ, რაც სრულიად უადგილოა ამ შემთხვევაში.

ალარ ვეხები ბროშურა-პასკვილის ავტორის წვრილმან ინსინუაციებს, მაგ., ისეთებს, როცა ერთგან დასავლელი ავტორებისადმი ირონიულ დამოკიდებულებას მატრავლებს, ან მეორეგან XX საუკუნის პერიოდის ისტორიისადმი „ეპოქალურობის სტატუსის“ წართმევის ცდაში მადანაშაულებს და ა. შ. საერთოდ, ავტორ-ხელმძღვანელთან მეცნიერული კამათი, თითქმის წყლის ნაყვის ტოლფასია, რადგან იგი უფრო საკუთარ წარმოსახვებს ეყრდნობა და

არა, წყაროს, დოკუმენტს, ლიტერატურას.

მეორე: ბროშურის ავტორი აკვიატებაში მითვლის, როცა დისერტანტს მივუთითებ, რომ „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია“, რომელსაც ამ სახით ის რამდენჯერმე ახსენებს თავის დისერტაციაში, 1918 წლის ნოემბრამდე არ არსებობდა და ასე არც უნდა მოვიხსენიოთ. ავტორ-ხელმძღვანელი ცდილობს გაამართლოს დისერტანტი და სიტყვების თამაშით ვაგლაზობს ეს გააკეთოს. ის მოგვმართავს, განა ამ სახელით შემდეგში კი არსებობდა ეს პარტიაო? მერე განმარტავს, რომ პარტიის ამ სახელით ხმარება, მხოლოდ „გარკვეული რეალობის აღმნიშვნელი ტექნიკური ტერმინი“-აო. ამას მოსდევს ახსნა-განმარტება, რომ თურმე ქართული სოციალ-დემოკრატია სპეციფიკურ მოვლენას წარმოადგენდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობაში, იშველიებს სტივენ ჯონსის ავტორიტეტს, თითქოს ეს ავტორი თავის სოლიდურ ნაშრომში, სადმე მოიხსენიებდეს „ქართულ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას“, 1917 წლამდე პერიოდში. ქ-ნო მარიამ, მოდით ასე შევთანხმდეთ, სანამ ქართული სოციალ-დემოკრატიის ისტორიას მასწავლიდეთ, მანამდე თუ თქვენი სურვილია, უწოდეთ ხოლმე ჟორდანიას მრევლს „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია“, ეს თქვენგან საპატიო უცოდინარობა იქნება, მაგრამ თქვენს დისერტანტს რას ერჩით, რომელიც თქვენ ისედაც სერიოზულად დააზარალეთ.

მესამე: ავტორ-ხელმძღვანელი ბრალს გვდებს, თითქოს ვსაყვედურობდეთ დისერტანტს, რომ ის ქართველი ერის წარმოშობის დროდ XIX საუკუნეს მიიჩნევდეს. ესეც მორიგი ინსინუაციაა. განვმარტავ: თავისი დისერტაციის პირველ თავში, დისერტანტი წერს, რომ ნაშრომის ამ ნაწილში „წარმოდგენილია, თუ როგორ მოიაზრებოდა ქართველი ერის ჩამოყალიბება XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ“. მიზანდასახულება სავსებით გასაგებია, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ამ შვიდ გვერდიან თავში, საერთოდ არ არის საუბარი, რას ფიქრობდა ქართული კულტურულ-პოლიტიკური ელიტა ქართველი ერის წარმოშობის, ჩამოყალიბების პირობებისა და დროის შესახებ. სწორედ ამას ვსაყვედურობთ დისერტანტს და არა იმას, რომ იგი ერის წარმოშობის დროდ XIX საუკუნეს მიიჩნევს. არსად, არც ჩვენს რეცენზიაში და არც სხვაგან, ბროშურის ავტორ-ხელმძღვანელი ვერ ნახავს ჩვენს მიერ დაწერილ ერთ წინადადებასაც, რომელშიც ჩვენ ვინმეს ვსაყვედურობდეთ, ასე გვიან რატომ გადმოითანეთ ქართველი ერის ჩამოყალიბების პერიოდით – საქმის ამგვარად წარმოჩენა

მხოლოდ ავტორ-ხელმძღვანელის ჩვეული ნეგატიური წარმოსახვების ნაყოფია.

მეოთხე: ეს შენიშვნაც საკვლევე პერიოდის ისტორიაში, საკმარისი გაუთვითცნობიერებლობის ფაქტორს უკავშირდება. საერთოდ უნდა იცოდეს ავტორ-ხელმძღვანელმა, რომ ეროვნული იდენტობის თეორიებში გარკვევა და მის მიერ ინგლისური ენის ცოდნაზე პრიმიტიული აპელირება, სრულიადაც არაა საკმარისი XX საუკუნის საქართველოს ისტორიული რეაქციების კვლევისათვის. ავტორ-ხელმძღვანელს უკვირს, როგორ შეიძლება ოცი წელი, ისეთი ფართო და ვრცელი პერიოდი იყოს სადოქტორო დისერტაციისათვის. არა ქნო მარიამ, ჩვენ ეს არც გვიგულსხმია, არც დაგვიწერია, რასაც თქვენ გაკვირვებით წერთ: „ამგვარ ისტორიულ პროცესზე დაკვირვებისათვის ოცწლიანი პერიოდი არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ჩაითვალოს მეტისმეტად დიდად.“ (გვ. 56).

ჩვენ იმ გარემოებას ვგულისხმობდით, რაც თქვენ წაიკითხეთ, მაგრამ წაუყრუეთ – ეს კი მეცნიერისთვის შეუფერებელი დემაგოგიაა. აბა კიდევ წავიკითხოთ ერთად, რას ვწერ რეცენზიაში, რომელიც თქვენცა გაქვთ ციტირებული: „1900-1917 და 1917-1921 წლების პერიოდების საქართველოს ისტორია ორი სრულიად განსხვავებული და ცალკე შესასწავლი პრობლემებია და მათი სრულყოფილად შესწავლა ერთი სადოქტორო დისერტაციის ფარგლებში არარეალისტური ამოცანაა. ასეთ შემთხვევაში ნაშრომი წინასწარაა განწირული, რომ იყოს მეტისმეტად ზედაპირული, ზოგადი და ფრაგმენტული“ (იხ: ჩვენი რეცენზია., გვ. 412).

ასეც გამოვიდა და ეს თქვენ ვერ გაითვალისწინეთ, რადგან თქვენი კომპეტენცია არ ეყო XX საუკუნის საქართველოს ისტორიის თავისებურებების გაცნობიერებას. ამიტომაც რომ საქართველოს პირველ რესპუბლიკის რეაქციებს დისერტაციაში სულ რამდენიმე გვერდი ერგო და ისიც გაფანტულად.

* * *

მინიმალურადაც ვერ გააბათილა ან უპასუხა ავტორ-ხელმძღვანელმა „გამოწვევებს“ და ვერ დაიცვა დისერტანტი უფროსი მჩაგვრელებისაგან. მაგრამ აი აქ გაახსენდა ან ვიღაცამ გაახსენა, რომ ჩვენ საბჭოთა პერიოდში საკანდიდატო დისერტაცია გვექონდა დაცული. ეს გარემოება ნამდვილი განძი აღმოჩნდა ჩვენი ავტორ-ხელმძღვანელისათვის, რომლის მეშვეობითაც მას

შეედლო, როგორც თვითონ იხმარა ეს გამოთქმა, „ჯავრი ეყარა“ მოწინააღმდეგეზე, ამ შემთხვევაში ჩვენზე. ჰოდა მან ორივე ჩემს დისერტაციას თავისი ბროშურა-პასკვილის სოლიდური ადგილი დაუთმო – 16 გვერდი. ჩვენს ოპონენტს, როგორც XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჩაუხედავ ისტორიკოსს, ჰკონია, რომ დიდი აღმოჩენა გააკეთა. ჩემი საკანდიდატო დისერტაცია არავისთვის არაა დამალული და კარგადაა ცნობილი სპეციალისტებისათვის.

ამიტომ არ ვაპირებ არც მის მეორედ დაცვას, არც მასზე საუბარს. ჩვენ თვითონ დაგწერეთ ამ საკანდიდატო დისერტაციის შესახებ, ჩვენსავე სალოქტორო დისერტაციაში: „1981 წელს დავიცავით საკანდიდატო დისერტაცია: „ქართველი ბოლშევიკების ბრძოლა სოციალისტ-ფედერალისტთა წვრილ-ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიის წინააღმდეგ (1895-1907 წწ)“. ნაშრომი იმ სქემის გათვალისწინებით დაიწერა, რომელსაც საბჭოური იდეოლოგია კარნახობდა ისტორიკოსს. როგორც სათაურიდან ჩანს ნაშრომი ძირითადად შეისწავლიდა ბოლშევიკების მიერ ფედერალისტური პარტიის წინააღმდეგ წარმოებული იდეოლოგიური ბრძოლის ისტორიას.“ (დ. შველიძე. „საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია. 1903-1917 წწ.“ სალოქტორო ნაშრომი. 1997 წ. გვ. 13).

ახლა კი, როგორც XX საუკუნის ისტორიოგრაფიით დაინტერესებულ ჩვენს ოპონენტს, ორიოდე სიტყვით განვუმარტავთ, რით განსხვავდებოდა ჩვენი საკანდიდატო დისერტაცია ჩვეულებრივი „პარტიულ-იდეოლოგიური“ პროლუქციისაგან და რა იყო მასში მეცნიერული. საქმე იმაში გახლავთ, რომ მანამდე, საბჭოურ ლიტერატურაში დამკვიდრებული იყო ფედერალისტების პარტიის „ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური“ კვალიფიკაცია, რაც მის რეაქციულობას ნიშნავდა. მთელი ჩვენი სადისერტაციო ნაშრომი მიეძღვნა იმის დასაბუთებას, რომ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია იყო – წვრილბურჟუაზიული ხასიათის და ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ პარტია შეიძლება მოაზრებულიყო როგორც დემოკრატიული ბანაკის შემადგენელი ნაწილი. ეს გარემოება, რომელიც დღეს სასაცილოდ შეიძლება მოეჩვენოს გაუთვისცნობიერებელ მავანს, მაშინ მნიშვნელოვან ნაბიჯად ითვლებოდა და ერთ-ერთი გაბატონებული „პარტიულ-იდეოლოგიური“ დოგმის დაძლევა ნიშნავდა.

ეს ერთი და მეორეც – საბჭოურ ქართულ ისტორიოგრაფიაში, პირველად იქნა შესწავლილი, ბოლშევიკური პარტიის გარდა, სხვა პოლიტიკური პარტიის ისტორიის ერთი პერიოდი, კერძოდ, 1895-1907 წლები. ეს იყო უპ-

რეცეფენტო შემთხვევა, როცა „ქართველი ბოლშევიკების ბრძოლის“ ნიღაბ-ქვეშ, შესწავლილი იქნა ქართველი სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის წარმოშობის, ევოლუციის, მისი ავტონომიისათვის ბრძოლის ისტორია. „ართულ „საბჭოთა“ ისტორიოგრაფიაში პირველად გახდა შესაძლებელი მეტ-ნაკლებად, შეზღუდულად, მაგრამ სპეციალურად, შესწავლილიყო არჩილ ჯორჯაძის, გიორგი ლასხიშვილის, გიორგი ზდანოვიჩი-შიაიაშვილისა და სხვა ეროვნული მოღვაწეების პუბლიცისტურ-თეორიული მემკვიდრეობა. ჩვენს საკანდიდატო დისერტაციაში, პირველად იქნა შესწავლილი, საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში, ეროვნული და დემოკრატიული პრესის ორგანოები: „ცნობის ფურცელი“, „მეგობარი“, „ისარი“, „შრომა“ და სხვანი, რომელთა წაკითხვა-გამოყენება საბჭოთა ისტორიკოსებისათვის მკრეხელობად ითვლებოდა და დანაშაულის ტოლფასი იყო. კმარა, ეს გარემოებანი ახალი არ არის ამ პერიოდის ისტორიის სპეციალისტებისათვის, ჩვენი ოპონენტი კი, ეს ჩემი სუბიექტური აზრია: მართალია განვუძმარტე, მაგრამ თავისი წინასწარი მიკერძოებული პოზიციის გამო, ამ დასაბუთებიდან, ერთ სიტყვასაც არ დაიჯერებს, ან ხმამაღლა არ გაამჟღავნებს.

სხვათა შორის, ბროშურის ავტორს არც ჩვენი სადოქტორო დისერტაცია მოასწონს, მაგრამ რა ვუყოთ, ბოლოს და ბოლოს, გემოვნების საქმეა. კვალიფიციურ ოპონენტს დასაბუთებას ვთხოვდით მაინც, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში ეს აუცილებელი არაა.

ჩვენმა ოპონენტმა ვერც ის გარემოება შეამჩნია ან სპეციალურად არ შეამჩნია, ან კიდევ მკითხველის მოტყუებას ცდილობს, როცა წერს, რომ „თქვენ წარმოიდგინეთ, დ. შველიძის სადოქტორო დისერტაცია, რომლის ავტორეფერატიც 1998 წლით თარიღდება, იგივე სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის იატორიის შესწავლას ისახავს მიზნად, ოღონდ ამჯერად, როგორც დ. შველიძე ხაზგასმით აღნიშნავს, ობიექტურად.“ (გვ. 29). აქაც მოკლეფეხებიანი ტყუილი იმალება. ჩვენი საკანდიდატო დისერტაცია ქრონოლოგიურად მოიცავდა 1895-1907 წლებს, ხოლო სადოქტორო დისერტაცია კი 1903-1917 წლებს. ეს ყველაზე არსებითი განსხვავებაა ამ ორ ნაშრომს შორის. რაც შეეხება „ობიექტურობას“, რა არის გასაკვირი იმაში, რომ XIX-XX საუკუნეების ქართული ისტორიოგრაფია, 1990-იანი წლებიდან განთავისუფლდა კომუნისტური იდეოლოგიის წნეხისაგან და ქართველ ისტორიკოსებს ობიექტურად წერისა და აზროვნების შესაძლებლობა მიეცათ. ასე რომ არა, საკითხავი იქნებოდა, როგორ თარგმნიდა ჩვენი ოპონენტი, ენტონი

სმიტის ნაშრომებს.

მაინც, რატომ დასჭირდა ბროშურის ავტორს, ჩვენი ადამისდროინდელი საკანდიდატო დისერტაციის გულდასმით შესწავლა და მისი 32 წლის შემდეგ გაკრიტიკება? მისი პრიმიტიული გათვლით, ეს იქნებოდა ჩვენი, როგორც ისტორიკოსის დისკრედიტაცია. პირველ ნაბიჯს მოჰყვებოდა მეორე ნაბიჯი და ეს განსაკუთრებით სჭირდებოდა ბროშურის ავტორს – ამ შემთხვევაშიც პრიმიტიული გათვლით, მე, როგორც საბჭოთა ავტორს, აღარც მექნებოდა სხვისი დისერტაციების, შესაბამისად, მისი აღსაზრდელის დისერტაციის განსჯის მორალური უფლება. ასეც დაწერა, ხომ განსოვთ: „დ, შველიძეს, მისი სამეცნიერო კარიერის გათვალისწინებით, ვერანაირად ვერ მივიჩნევთ ამ ნაშრომის ობიექტურ შემფასებლად“. (გვ. 45).

მინდა თავი დაავჯერო, რომ ეს განაჩენი, ჩვენი ხელმძღვანელი კოლეგის, საქართველოს ისტორიის მიმართულების სრული პროფესორის მიერ არ არის დაწერილი და მისი ადრესატიც სხვაა, მაგრამ ბროშურას ჯოუტად აწერია ავტორის გვარ-სახელი: „მარიამ ჩხარტიშვილი“. მან ერთის ხელის მოსმით გამოუტანა სასიკვდილო განაჩენი, თავისი კოლეგა-პროფესორის სამეცნიერო საქმიანობას, ჩვენს 15 წიგნს, 200-ზე მეტ სამეცნიერო სტატიას, ნაშრომს და ა. შ.

სხვათა შორის, ბეწვზე ვარ გადარჩენილი: მე რომ ეს ავადსახსენებელი რეცენზია 2006 წელს დამეწერა და ქ-ნ ჩხარტიშვილსაც იმ დროს „ადმოეჩინა“ ჩვენი საკანდიდატო ნაშრომი, უნივერსიტეტში განხორციელებულ მაშინდელ პოლიტიკურ წმენდას ნამდვილად ვერ გადავურჩებოდი. ჩემზე ბევრად დამსახურებული, დარგის არაერთი სპეციალისტი, უნივერსიტეტიდან გააძევეს.. სწორედ მათს ადგილზე გაიხარა ქ-ნ ჩხარტიშვილის სამეცნიერო-მთარგმნელობითმა აქტივობამ. მაშინ ქ-ნი ჩხარტიშვილი მმართველ კასტასთან დაახლოებული პირი გახლდათ და რომ ეთქვა, ეს საბჭოთა რეციდივიც მივაყოლოთ დანარჩენებსო, ალბათ ხათრს არ გაუტეხავდნენ.

ახლა მსგავსი უმსგავსობების გაკეთება ცოტა ძნელია. ადამიანებმა ისწავლეს ერთი ადამისდროინდელი საკანდიდატო დისერტაციისა და დანარჩენი 15 წიგნისა თუ 200 პუბლიკაციის ერთმანეთისაგან გარჩევა, აწონ-დაწონვა და შეფასება. თქვენ წარმოიდგინეთ, ისიც კი ისწავლეს, რომ საკვლევი პერიოდის სპეციალისტი გაარჩიონ არასპეციალისტისა და არაკომპეტენტური, მით უფრო, ერთი ძალიან გაბრაზებული ქალბატონისაგან.

მაგრამ რადგან დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელს და პასკვი-

ლის ავტორს საქართველოს ისტორიის ყველა პერიოდის მცოდნის ამბიცია გაუჩნდა, ჩვენ ვალდებულნი ვართ განვუმარტოთ, მაინც რომელია ე. წ. „პარტიულ-იდეოლოგიური ისტორიოგრაფია“, რით განსხვავდება ასეთი ისტორიოგრაფიული ნიმუშები ვთქვათ, იგივე ჩვენი საკანდიდატო დისერტაციისაგან და ვინ იყვნენ ამგვარი, ანუ „საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ტიპიური წარმომადგენლები“.

„პარტიულ-იდეოლოგიური“ ისტორიოგრაფიის ნიმუშების გასაცნობად რომ ბიბლიოთეკაში წასვლა-გარჯა არ დასჭირდეს დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელს და პასკვილის ავტორს, მას შეუძლია საკუთარი ბინიდან გაუსვლელად გაეცნოს ამგვარი ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი „ტიპიური წარმომადგენლის“, ბ-ნ სანდრო ჩხარტიშვილის ნაშრომებს. ბ-ნი ს. ჩხარტიშვილი იყო ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს სსრ მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე.

1956 წელს ბ-მა სანდრო ჩხარტიშვილმა გამოსცა ბიოგრაფიული ნარკვევი „გრიგოლ (სერგო) კონსტანტინეს ძე ორჯონიკიძე“. ავტორი წერდა: „სერგო ორჯონიკიძის დაკარგვა მწვავედ განიცადა ჩვენმა პარტიამ, მთელმა საბჭოთა ხალხმა. სერგოს სახელს სათუთად ინახავენ და ყოველთვის გულთბილი სიყვარულით იხსენებენ საბჭოთა ადამიანები“ (ს. ჩხარტიშვილი. გრიგოლ (სერგო) კონსტანტინეს ძე ორჯონიკიძე. თბ., 1956. გვ. 94). წიგნის ბოლოს, ავტორი კიდევ ერთხელ აჯამებდა: „მაგრამ ყველზე მთავარი ისაა, რომ ყოველი საბჭოთა ადამიანი, თავის გულში დიდი სიყვარულით ინახავს სერგო ორჯონიკიძის სახელს, ამ ყველასათვის დაუვიწყარი მებრძოლის ბოლშევიკის, უსპეტაკის ლენინელის ნათელ ხსოვნას“ (იქვე. გვ. 95).

1974 წელს ბ-მა ს. ჩხარტიშვილმა გამოაქვეყნა ბროშურა: „საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიმართვა პარტიისადმი, საბჭოთა ხალხისადმი. ხუთწლეულის შესრულების დიდი პროგრამა.“ ავტორი მასში წერს: „... მიმართვა პარტიისადმი, საბჭოთა ხალხისადმი ნათლად ადასტურებს არა მარტო პარტიის როლისა და მნიშვნელობის შემდგომ ამადლებას, ქვეყნის ეკონომიკისა და კულტურის განვითარების ხელმძღვანელობაში, არამედ იმასაც, რომ იგი უდიდეს პასუხისმგებლობასაც კისრულობს ქვეყნის, როგორც საგარეო, ისე საშინაო პოლიტიკისათვის, მთელი საბჭოთა ხალხის მომავალი ბედისათვის.“ (ს. ჩხარტიშვილი. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიმართვა პარტიისადმი, საბჭოთა ხალხისადმი. თბ., 1974. გვ. 3).

1979 წელს ს. ჩხარტიშვილმა გამოაქვეყნა წიგნი: „საბჭოთა კონსტიტუცია და განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობა.“ მასში კვითხულობთ: „საბჭოთა კონსტიტუციამ განამტკიცა ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეკონომიკური წყობის საფუძვლები, მოქალაქეთა ძირითადი უფლებები, თავისუფლება და მოვალეობები...“ (ს. ჩხარტიშვილი. საბჭოთა კონსტიტუცია და განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობა. თბ., 1979. გვ. 90).

1985 წელს გამოცემულ წიგნში: „კომუნისტური პარტია შრომითი კოლექტივების როლის ამაღლების შესახებ განვითარებული სოციალიზმის პერიოდში“, ს. ჩხარტიშვილი წერდა: „ეროვნული საკითხი ჩვენში არსებითად დიდი ხანია გადაწყვეტილია. საბჭოთა ხალხს აერთიანებს მარქსისტულ-ლენინური იდეურობა, ინტერნაციონალიზმი მათი დაახლოების ძირითადი საფუძველია. ამას ხელს უწყობს ის, რომ ეკონომიკა იქცევა ერთა სახალხო მეურნეობის მექანიზმად, წარმოიშვა ახალი ისტორიული ერთობა – საბჭოთა ხალხი“. (ს. ჩხარტიშვილი. კომუნისტური პარტია შრომითი კოლექტივების როლის ამაღლების შესახებ განვითარებული სოციალიზმის პერიოდში. თბ., 1985. გვ. 57).

იმისათვის რომ დიდი ფარსმან მეფეებისა და ევსტათი მცხეთელის ეპოქის შესწავლის სფეროდან XIX-XX საუკუნეების დასლართულ ლაბირინთებში უკეთ გაერკვას დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელი და ბროშურა-პასკვილის ავტორი, ჩვენ არ დავზარდებით და მივეუთითებთ „პარტიული-დელოლოგიური“ ლიტერატურისა და „საბჭოთა ისტორიოგრაფიის“ კიდევ ერთი „ტიპიური წარმომადგენლის ნაშრომებს. ამ წარმომადგენლის ვინაობას ის ადვილად დაადგენს, ჩვენ კი ამ ავტორს ჯერ-ჯერობით ვუწოდოთ „ბ-ნი N“. რამდენადაც ვიცით, „ბ-ნი N“, დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელისა და ბროშურის ავტორის აქტიური თანამოაზრეა და ალბათ დიდი წამქეზებელიც, ჩვენს წინააღმდეგ წამოწყებულ საინფორმაციო დივერსიაში.

ჰოდა, ბ-მა N-მა 1982 წელს გამოსცა ბროშურა: „სკკპ XXVI ყრილობის ისტორიული მნიშვნელობა“, რომელშიც შავით თეთრზე წერდა: „საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ყოველი ყრილობა უდიდესი მოვლენაა ქვეყნის კომუნისტთა მრავალმილიონიანი არმიის, მთელი ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში. მისი გადაწყვეტილებანი უდიდეს გავლენას ახდენს ჩვენი საზოგადოების, მთელი პლანეტის ცხოვრებზე, ყრილობა თითქოს მწვერვალია, საიდანაც მოჩანს ახალი სივრცეები“ (სკკპ XXVI ყრილობის

ისტორიული მნიშვნელობა. თბ., 1982. გვ. 3).

აქვე: „1981 წლის 23 თებერვლიდან 3 მარტამდე მოსკოვისაკენ, კრემლის ყრილობათა სასახლისაკენ იყო მიმართული საყოველთაო ყურადღება, სადაც მიმდინარეობდა სკკპ XXVI ყრილობა... ჩვენი ქვეყნის მშრომელები უდიდესი პოლიტიკური აღმავლობით, შეხვდნენ მშობლიური პარტიის ყრილობას... მიტინგებსა და კრებებზე, რომლებიც ჩვენი სამშობლოს ყველა კუთხეში გაიმართა, საბჭოთა ადამიანებმა ახალი ძალით გამოხატეს თავიანთი პატრიოტული გრძნობები, სიყვარული და უსაზღვრო ნდობა პარტიისადმი... პოლიტიბუროსა და მისი მეთაურის, ლენინის საქმის გამოჩენილი გამგრძობის, მშვიდობისა და სოციალური პროგრესისათვის დაუცხრომელი მებრძოლი ამხანაგ ლენინდ ილიას ძე ბრეჟნევის ენერგიულ და ნაყოფიერ მოღვაწეობას.“ (იქვე. გვ. 3).

ბ-მა N-მა 1984 წელსაც გამოაქვეყნა წიგნი: „საბჭოთა ხალხის ინტერნაციონალიზმი სკკპ XXVI ყრილობის გადაწყვეტილებათა შუქზე“. აქ იმდენი მარგალიტია, რომ ჭირს რომელიმეს გამოცალკეება. მაგ., „ასე მიაბიჯებს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა ერთიან ძმურ ოჯახში. ლენინური პარტია აღუღაბებს და განამტკიცებს ჩვენი დიადი სამშობლოს ძმური ოჯახია ხალხების ურღვევ ერთიანობას და შეკავშირებას, ხალხებისა რომელთა შთამავონებელია საბჭოთა პატრიოტიზმისა და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის გრძნობები, საბჭოთა ადამიანების საერთო ეროვნული სიამაყე“ (საბჭოთა ხალხის ინტერნაციონალიზმი სკკპ XXVI ყრილობის გადაწყვეტილებათა შუქზე. თბ., 1984. გვ. 46)

ან კიდევ: „ჩვენი ქვეყანა წარმოადგენს საიმედო ბურჯს სოციალისტური სახელმწიფოების სუვერენიტეტისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში. ეს რა თქმა უნდა არ ნიშნავს, რომ სსრკ ერევა მოძმე ქვეყნების საშინაო საქმეებში ან რევოლუციის ექსპორტს ეწევა სხვა ქვეყნებში, როგორც ამის შესახებ დღენიადაგ გაჰკვივიან ბურჟუაზიის იდეოლოგები.“ (იქვე. გვ. 5).

„და კიდევ ერთი ამონარიდი მრავალთაგან: „...დიდი პოლიტიკური მოვლენა იყო სსრ კავშირის შექმნა, რომელმაც თვისებრივად ახალ ურთიერთობას დაუდო სათავე ჩვენი ქვეყნის ხალხებს შორის“ (იქვე. გვ. 95).

მე მგონი საკმარისია იმისათვის, რომ დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელმა და პასკვილის ავტორმა ერთხელ და სამუდამოდ დაადგინოს, როგორი იყო საბჭოთა ეპოქის „პარტიულ-იდეოლოგიური“ ისტორიოგრაფია და ვინ იყვნენ მისი „ტიპიური წარმომადგენლები“.

* * *

ახლა კი მინდა ყურადღება მივაპყრო, ერთ არც თუ სასიამოვნო გარემოებას. მკითხველს თვალში მოხვდებოდა ბროშურაში აქა-იქ გაფანტული, ოპონენტისადმი აშკარად შეურაცმყოფელი მიმართვები, ზეწოდებები, პირდაპირი ცილიწამებები, რის გამოც ბროშურის ტექსტი სცილდება სამეცნიერო-აკადემიური სტილის ჩარჩოებს. რამდენიმე ცილისწამებას დავასახელებ.

1. ქ-ნი მ. ჩხარტიშვილი ბრალს მდებს, თითქოს მე ვცდილობდი, დისერტანტს უარი ეთქვა მის ხელმძღვანელობაზე და მე ავერჩიე ხელმძღვანელად.

ეხლა მკითხველს ვეკითხები: პირადად მე, ამგვარი ბრალდება წმინდა წყლის სისუფელდ მიმაჩნია და რა ვქნა, ვუწოლო თუ არა ქ-ნ მ. ჩხარტიშვილის ბრალდებას საჯაროდ – სისუფელე? განა ეს ნაკლები ცოდვა არ იქნება, ვიდრე ის ცილისწამება, რასაც ოპონენტი ჩემს მიმართ გამოთქვამს? მიუხედავად ამისა, მე მაინც თავს შევიკავებ, არ ვუწოდებ ამ ბრალდებას სისუფელეს და მას შევაფასებ როგორც დაუსაბუთებელ, თვითნებურ საქციელს, რაც არ შეეფერება მეცნიერის პრეტენზიის მქონე, ახალგაზრდობის აღმზრდელ ლექტორს.

2. შემდეგი ბრალდება ასე გამოიყურება: მე ისე „გავღიზიანდი“ სონ-ლულაშვილის მიერ ჩემი ხელმძღვანელად აურჩევლობით, რომ გადავწყვიტე ის „სამაგალითოდ“ დამესაჯა, ისე რომ სხვა დოქტორანტები შემეშინებინა. ამ ბრალდების წამკითხავი, დარწმუნებული არა ვარ, რომ ქ-ნ ჩხარტიშვილს სხვაში არ ვეშლები, ნამდვილად ჩემზე წერს? თუ რომელიმე თავის მეზობელზე, ან ძველ ნაცნობზე... არა, ჩემზე წერს. კვლავ თავს შევიკავებ და მეცნიერულ ეთიკას დავიცავ: ესეც დაუსაბუთებელი, უპასუხისმგებლო განცხადებაა, რაც ეჭვს აჩენს, რომ ბრალმდებელს, ობიექტურობის უნარი საერთოდ აქვს შერჩენილი.

3. ამ მორიგ ინსინუაციას მთლიანად ამოვიწერ: „ამასთან, ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ მას საქართველოს ისტორიის უახლესი პერიოდის კვლევის მონოპოლიზება სურს. უბრალოდ ვერ აუტანია, რომ ეპოქაზე რომელიც მისი სამეცნიერო ძიების ობიექტს წარმოადგენდა, დაიწერა მისეული მიდგომისაგან განსხვავებული გამოკვლევა. მისი რეცენზიის „მესიჯი“ გასაგებია: აქ „ფეხის ჩადგმის“ ნებას არავის მისცემს“ (ვკ. 45).

მორიგი ცილისწამებაა. მ. ჩხარტიშვილი ყველაფერზე საუბრობს, გარ-

და მის მიერ მომზადებული უსუსური დისერტაციისა. მისთვის კოლეგებთან კინკლაობა ჩვეულებრივი ყოველდღიურობაა. საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტში ძნელად იპოვით თანამშრომელს, რომელთანაც მისი ხელმძღვანელი ერთხელ მაინც არ იყოს წაკინკლავებული. ეს მორიგი ინსინუაცია, ისევე როგორც სხვა ცილისწამებები, „ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება“, რომ სასამართლოს პრეროგატივას უფრო ეკუთვნიან, ვიდრე მეცნიერული სჯა-ბაასის გარემოს. სანამ მართლმსაჯულებით დავინტერესდებოდეთ, მანამდე ასე გავცემთ პასუხს ინსინუატორს: თუ ქ-ნმა ჩხარტიშვილმა მსგავსი დისერტაციები მოამზადებინა თავის მოძავალ დისერტანტებს, ჩემს ე. წ. „მონოპოლისტობას“ საფრთხე ნამდვილად არ დაემუქრება.

მაგრამ კიდევ კარგი რომ, საქართველოს ისტორიის სპეციალიზაციის სფეროს სხვა ხელმძღვანელებიც ჰყავს, რომელთა ძალისხმევით, ამ მიმართულებაზე, შესანიშნავი ახალგაზრდები მოვიდნენ და მოდიან. რაც მთავარია, ამ ახალგაზრდებს აქვთ უნარი, თვითონ დაიცვან საკუთარი მეცნიერული შემოქმედება. ქ-ნ მ. ჩხარტიშვილს არც ზოგიერთი მათგანი მოსდის თვალში. ის მზადაა ყველას დაუპირისპირდეს, ცილი დასწამოს. ის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის „შრომების“ რედკოლეგიასაც ესხმის თავს და პრეფერენციულობაში სდებს ბრალს.

ცუდუბრალოდ ცდილობს ჩვენი ოპონენტი რომ კოლეგებთანაც დამაპირისპიროს: დისერტაციის ოპონენტებთან, სადისერტაციო კომისიის წევრებთან. მე მინდა ყველა მათგანის პიროვნებისა და მოსაზრების პატივისცემა დავადასტურო. ჩემი განხილვის საგანი იყო ის, რაც წავიკითხე – დისერტაცია და მისი სამეცნიერო ხელმძღვანელის ბროშურა-პასკვილი, და არა რაიმე სხვა. ამასვე მოვუწოდებ ჩემს ოპონენტსაც – თუ მეცნიერულ ეთიკას ოდნავ მაინც სცემს პატივს, დისერტაციის შესახებ ისაუბროს.

მე მგონი საკმარისია. ბროშურაში სხვა არსებითი არაფერია. დისერტაციის შინაარსს ავტორი მხოლოდ აქებს, მაგრამ ჩემს მრავალრიცხოვან შენიშვნებზე პასუხის გაცემას ვერ ბედავს. ამას ის იმიტომ არ აკეთებს, რომ მე დაუმარცხებელ პოლემისტად მიმაჩნდეს თავი – არა, უბრალოდ, დისერტაციის რამენაირად სერიოზულად გამოსარჩლება უიმედო საქმეა.

როგორც ჩანს ჩვენს ოპონენტს საერთოდ უჭირს მეცნიერული, აკადემიური ტონით კამათი და ურთიერთობა კოლეგებთან. ამასთან დაკავშირებით მინდა გავიხსენო ქ-ნ მ. ჩხარტიშვილის პოლემიკა აკად. დავით მუსხელიშვილთან. ქ-მა ჩხარტიშვილმა ამ მიზნით 2005 წელს გამოაქვეყნა ბროშურა:

„წმინდა ევსტათი მცხეთელის მარტვილობა“ და VI-VII საუკუნეების საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები. პოლემიკური ნარკვევი“. შემდგომში „ნარკვევის“ საპასუხოდ დავით მუსხელიშვილმა გამოაქვეყნა წერილი სათაურით: „ევსტათი მცხეთელის მარტვილობის“ თარიღი და VI-VII საუკუნეების ქართლის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიის ზოგიერთი საკითხი.“, რომელიც კრებულ „ანალებში“ დაიბეჭდა.

მოვიყვანო რამდენიმე პასაჟს აკად. დ. მუსხელიშვილის ამ წერილიდან, რომელნიც ადასტურებენ, რომ ოპონენტებთან და კოლეგებთან კამათის დროს გამოვლენილი მეცნიერული ეთიკისა და მსჯელობის უგულვებელყოფა, ქნ ჩხარტიშვილისათვის ჩვეულებრივი ნორმა ყოფილა. ჩვენ რა თქმა უნდა მხარეებს შორის წარმოებული საკამათო პრობლემების განხილვას არ ვაპირებთ, თუმცა კი ორივე წერილის გაცნობის შემდეგ გაგვიჩნდა გარკვეული პოზიცია. მაგრამ ამჯერად ამას არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა. მნიშვნელობა აქვს იმ არც თუ სასიამოვნო რამდენიმე შტრიხს, რომელნიც დ. მუსხელიშვილმა შენიშნა ოპონენტს, როცა წერს

„დასასრულ, რამდენიმე სიტყვით სწორედ ამას მინდა შევეხო: ავტორის (ე. ი. მ. ჩხარტიშვილის – დ. შ), მეცნიერული მსჯელობის და პოლემიკის ზნობრივ მხარეს“ (იხ., დ. მუსხელიშვილი, „ევსტათი მცხეთელის მარტვილობის“ თარიღი და VI-VII საუკუნეების ქართლის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიის ზოგიერთი საკითხი. „ანალები“. 2007. N1. გვ. 94). რა იგულისხმება?

მაგ., ის, რომ მ. ჩხარტიშვილი ანრი ბოგვერადის მისამართით წერს, თურმე, მკვლევარ ა. ბოგვერადის „მსჯელობანი არ შეიძლება კვალიფიცირებული იქნან, როგორც მეცნიერული“; რომ თურმე „მისი მსჯელობა გამოირჩევა განსაკუთრებული არაპროფესიონალიზმით“.

ბ-ნ დავით მუსხელიშვილის შენიშვნები მ. ჩხარტიშვილის მიმართ, ფრიალ გვეცნობა: რომ მისთვის დამახასიათებელია „დიდი ამბიციები“, „კოკეტობის ნიმუშები და მეცნიერული სნობიზმის გამოვლინება“ (გვ. 100); რომ მ. ჩხარტიშვილის „მსჯელობას ლამის მისტიკური იერი“ აქვს (გვ. 86); მეცნიერი ისე აღუშფოთებია ოპონენტის ზღვარგადასულ უტაქტობას, რომ კითხულობს: „მაშ რა ეწოდება ასეთ ქმედებას? განა ეს ეკადრება მეცნიერს? აქვს კი ასეთ „მეცნიერს“ სხვების კრიტიკის მორალური უფლება?“ (გვ. 94)...

* * *

იცით, ყველაზე ცუდი რა არის მთელ ამ ისტორიაში? ის რომ დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელი არ გრძნობს პასუხისმგებლობას იმის გამო, რომ დისერტაციის ყველა ნაკლოვანებათა 90% მისი მიზეზითაა განპირობებული. რეცენზიაშიც ვთქვი ამის შესახებ და ახლაც ვიმეორებ: დისერტანტი ერთ-ერთი სანიმუშო, შრომისმოყვარე და შემსრულებელი მაგისტრანტი იყო, ვისაც კი ვასწავლიდი შესაბამის წლებში. ყველა პირობა არსებობდა, რომ მას მაღალ ღონეზე შეესრულებინა სადისერტაციო ნაშრომიც. ”მისათვის საჭირო იქნებოდა მ. ჩხარტიშვილთან ერთად, მეორე ხელმძღვანელად ყოფილიყო XX საუკუნის პერიოდში მომუშავე ნებისმიერი ჩვენი მიმართულების მეცნიერი და არა მაინცა და მაინც მე, რის სურვილსაც აკვიტებულად მპარალებს ჩვენი ოპონენტი, მაგ., ბატონები: ნიკო ჯავახიშვილი, ბონდო კუპატაძე, მიხეილ ბახტაძე, ქ-ნი ქეთევან ნადირაძე. ეს არ გაკეთდა და სწორედ ეს გარემოება აღმოჩნდა დისერტაციის სისუსტის მთავარი მიზეზი.

აქაც კიდევ ერთხელ გვინდა აღვნიშნოთ, რომ განსახილველ დისერტაციას არ ამჩნევია არავითარი კვალი, რომ მას საერთოდ ჰყავდა სამეცნიერო ხელმძღვანელი. ერთადერთი რაშიც ხელმძღვანელმა მონაწილეობა მიიღო, ალბათ ის, რომ მან შეურჩია დისერტანტს თემა – ქართული იდენტობა XX საუკუნის დასაწყისში. ამით დასრულდა მისი ხელმძღვანელობა, რადგან მან ვერ შეამჩნია ის უამრავი ფაქტობრივი, თეორიული, კონკრეტული თუ ზოგადი ხასიათის შეცდომები, უზუსტობები, ფორმულირებები, რაც არ ვაჭარბებ, დისერტაციის თითქმის ყოველ ფურცელზეა. დიას ეს უნიკალური შემთხვევაა. კერძოდ, სამეცნიერო ხელმძღვანელმა არ იცოდა და არ შეუსწორა დისერტანტს:

– რომ 1900-1921 წლების საქართველოში არ მომხდარა „სხვადასხვა სოციალური ფენების წარმოშობა;“ (იხ., განსახ. დისერტაცია. გვ. 7);

– რომ „ქალაქის მნიშვნელობა სახელმწიფოს მნიშვნელობაზე დიდი“ ვერანაირად ვერ იქნება (გვ. 26);

– რომ 1918-1921 წლების საქართველოში გლეხის „მთავარი პრობლემა“ მიწასთან ერთად არ შეიძლებოდა ყოფილიყო „პირადი თავისუფლება“ (გვ. 46);

– რომ ქართულ სოციალ-დემოკრატიას, მარტო „საწყის ეტაპზე“ კი არა „ჰქონდა ანტიქართული პოზიცია“, არამედ მთელი 25 წლის წლის მან-

ბილზე; (გვ. 39);

– რომ 1900-იან წლებში არ არსებობდა „ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია“ (გვერდები: 52, 71, 215, 216). სხვათა შორის, ჯერ-ჯერობით ეს ერთადერთი შენიშვნაა, რაც სამეცნიერო ხელმძღვანელმა მიიღო და უკვე იცის, მაგრამ შეეცადა თავიც და დისერტანტიც რამენაირად გაემარტლებინა;

– რომ ქართველი თავადაზნაურობის „შპარა“ კრიტიკა არ დაწყებულა 1900 წლიდან (გვ. 100);

– რომ 1900-1917 წლებში რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლა აღარ გულისხმობდა „პირველ რიგში კულტურით, განათლებით ბრძოლას“, (გვ. 102), პირიქით, სწორედ ამ პერიოდში „პირველ რიგში“ ღვება და მიმდინარეობს ქართველი ხალხის პოლიტიკური და რეკოლუციური ბრძოლა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ;

– რომ 1900-1917 წლებში ქართველი თავადაზნაურობა ვერ იოცნებებდა და არც ფიქრობდა, რომ „აღედგინა ის გავლენა და პრივილეგიები, რაც საუკუნეების მანძილზე გააჩნდა“ (გვ. 102);

– რომ რუსეთის გაბატონება ქართველი ხალხისათვის არ გამოიხატებოდა „ქრისტიანობის დაკარგვა-გაუქმებაში“ (გვ. 104);

– რომ ვარლამ ჩერქეზიშვილი არ გამოსულა 1907 წელს შემდგარ ჰაავის კონფერენციაზე (გვ. 117);

– რომ 1900-1917 წლებში არ მომხდარა „ნაციონალური ნარატივის ფორმირება“ (გვ. 122). ეს მოხდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, ხოლო 1900-იან წლებში მიმდინარეობდა მისი შემდგომი სრულყოფის პროცესი, რომელიც შემდგომშიც გრძელდებოდა;

– რომ XX საუკუნის 10-იანი წლების საქართველოში არ გამხდარა აქტუალური ნაციონალური სიმბოლოები, ნაციონალური იდეალები (გვ. 135), ეს პროცესი გაცილებით ადრე დაიწყო საქართველოში;

– რომ ერვნული პრობლემის კვლევის თეორიული მიდგომის „მთავარი ფუძემდებელი“ არ იყო მიხაკო წერეთელი (გვ. 147), არამედ გახლდათ არჩილ ჯორჯაძე. მიხაკო წერეთელი იყო ერვნული საკითხის მეცნიერული კვლევის ფუძემდებელი საქართველოში;

– რომ 1917 წლის არც ზაფხულისათვის, არც მანამდე და არც 1921 წლამდე, „საქართველოსა და ამიერკავკასიის პროლეტარიატის“ ხელმძღვანელები არ ყოფილან ბოლშევიკები (გვ. 163), არამედ იყვნენ მენშევიკი სო-

ციალ-დემოკრატიები.

და ა. შ. და ა. შ. შეცლომათა რიცხვი ბევრად შეიძლება გავზარდოთ მომავალში, თუ კი ამას განსახილველი დისერტაციის სამეცნიერო ხელმძღვანელი და ბროშურა-პასკვილის ავტორი მონიღობებს.

სამეცნიერო ხელმძღვანელს სრული უფლება აქვს მაღალი აზრი იქონიოს განსახილველ დისერტაციაზე, მაგრამ თუ ჩვენთან ამის შესახებ კამათს გადაწყვეტს, წინამდებარე, მეცნიერ-ისტორიკოსისათვის შეუფერებელი პასკვილები კი არ უნდა წეროს, არამედ უპასუხოს ჩვენს მიერ გამოთქმულ და დასაბუთებულ მრავალრიცხოვან შენიშვნებს. ისინი შემოკლებული სახით ქვემოთ მოგვყავს.

1. დისერტაციის პირველი თავი: **ეროვნული პრობლემის ზოგიერთი საკითხი**“, აბსოლუტურად არ პასუხობს თემის დანიშნულებას, მისი შინაარსი არ შეესაბამება მიზანდასახულებას, მასში არ არის განხორციელებული პრობლემის ადეკვატური კვლევა. ავტორს არ „წარმოუდგენია თუ როგორ მოიაზრებოდა ქართველი ერის ჩამოყალიბება XX საუკუნის პირველი ოცწლეულის ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ“ (დისერტაცია. გვ. 15).

2. მეორე თავის „**§1. ქალაქი**“ სამეცნიერო-კვლევითი და ანალიტიკური თვალსაზრისით არავითარ ღირებულებას და სიანღეს არ წარმოადგენს, მასში არ არის არც ერთი ახალი დებულება ან აზრი და ეს ხდება არა იმიტომ რომ პრობლემის მართლაც სერიოზულად შესწავლა შეუძლებელია, არამედ იმიტომ რომ ოთხი გვერდი პრობლემის წარმოსაჩენად სრულიად არაა საკმარისი.

3. აღნიშნულ პარაგრაფში: „**სოფელი**“, არ არის არავითარი სიახლე, დასკვნა, მოვლენის ინტერპრეტაცია, რაც დისერტაციას უნდა განასხვავებდეს ჩვეულებრივი სამაგისტრო ნაშრომისაგან. პარაგრაფში ვერ „აღდა“ 1900-1921 წლების ვერც სოფელი და ვერც ქალაქი, რომლის მნიშვნელობაც, ავტორის თქმით: „მოთიანად სახელმწიფოს“ მნიშვნელობაზედაც კი დიდია (გვ. 26).

4. III თავის პირველი პარაგრაფი: „**გლეხი**“, უფრო სხვათა მიერ, ძირითადად კი სოციალ-დემოკრატების მიერ გლეხობის შესახებ მოსაზრებებით და ამონაწერებითაა გაჯერებული. არსად ჩანს - თვით გლეხები როგორ აღიქვამდნენ ეროვნულ საკითხს, რა ღონის, ხასიათის, ხარისხის ეროვნული იდენტობა გააჩნდათ. ამის შესახებ უამრავი ციტირებები სდუმან და ეს კი

იმას ნიშნავს, რომ კვლევა სულ სხვა გზითაა წარმართული. პარაგრაფის შინაარსი და კვლევა არ პასუხობს ძირითად თემატიკას. მასში ერთი სიტყვაც არაა თქმული გლეხის ეროვნულ-იდენტობრივი ღირებულებების შესახებ: რა ადგილი ეკავა მის ცნობიერებაში სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის, ეროვნული თავისუფლების პრობლემას; პარაგრაფი ძირითადად გადმოგვცემს ქართულ ისტორიოგრაფიაში კარგად ცნობილ სოციალ-დემოკრატიულ პოზიციებს და ნაწილობრივ ინტელიგენციის შეხედულებებს გლეხობის ყოფაცხოვრების შესახებ. დისერტანტმა საკმაოდ ბევრი იმუშავა, პრესაც დაამუშავა, 19 ციტირებაც მოიყვანა პრესიდან და საარქივო მასალებიდან, მაგრამ მისი მონაპოვარი, გამოძეურებული ამონაწერები, სხვა თემატიკას ეხება და არა ეროვნულ იდენტობას, გლეხკაცის ეროვნულ აღქმებს.

5. პარაგრაფ „პროლეტარში“ უმეტესწილად საუბარია სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობაზე, ორგანიზაციებზე, მათს სოციალურ მიზნებზე, მხოლოდ პარაგრაფის დასკვნით ნაწილში, 64-69-ე გვერდებზეა საუბარი ეროვნულ თემატიკაზე (ფრაგმენტულად 59-ე გვერდზეც), რომელიც 1918-1921 წლების პერიოდს ეხება. თემატიკის ამგვარი განაწილება და ბალანსი, აშკარად არაა საკმარისი, რომ აღნიშნული პარაგრაფი ეროვნული იდენტობისადმი მიძღვნილი დისერტაციის ნაწილად მივიჩნიოთ. პარაგრაფში საერთოდ არაა ნახსენები და ნაჩვენები, თვით ქართველი მუშა-პროლეტარის ეროვნული ღირებულებები, აღქმები, მრავალრიცხოვანი ციტირებებიდან ერთიც არ ეხება ქართველი მუშის ეროვნულ შეხედულებებს, რაც დისერტაციის მთავარ მიზანს და დანიშნულებას შეადგენს. ეს პარაგრაფი მხოლოდ ქართული სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის და შემდეგ, ხელისუფლების ისტორიის ეპიზოდებს ეხება.

ამ სახით აღნიშნული პარაგრაფი, ისევე როგორც მანამდელი ნაწილები, რამდენიმე თემატიკის ფრაგმენტების უწესრიგო კრებულს წარმოადგენს, სერიოზული, მრავალრიცხოვანი შეცდომების, ფორმულირებების, მარქსისტულ-ლენინური დოგმების რეციდივების თანხლებით. მათს შორის, ოაზისებივით გვხვდება საინტერესო ამონაწერები იმდროინდელი უმდიდრესი ქართული პრესიდან, რომელნიც, დისერტაციის კვლევით ნაწილს კი არ წარმოადგენენ, არამედ სხვადასხვა თემატიკის სადისერტაციო მასალებს

6. 8-ფურცლიანი „**წ3. ჯარისკაცი**“, უნიკალურია დისერტაციის წინაგანხილული ნაწილებისაგან განსხვავებით - ის დისერტაბელურია, ე. ი. დისერტაციის თემატიკას პასუხობს. საუბარია პირველი რესპუბლიკის პერიოდ-

დის ქართველი ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების, განწყობის შესახებ. ამონაწერებიც შესაბამისია, მაგ., გენერალ გიორგი კვინიტაძის შეფასებები ქართველი ჯარისკაცების ფსიქოლოგიური განწყობის, ბრძოლისუნარიანობის შესახებ (73) და სხვ.

7. **§4. სამღვდლოება.** ესაა კარგად ცნობილი მოვლენების ფრაგმენტული ჩამოთვლა-კონსტატაცია. ერთადერთი სიახლე, ესაა პრესაში მოძიებული ახალი ამონაწერები, რომლებითაც ძველი დებულებებია ხელახლა დასაბუთებული. იქნებ ესაა ავტორისეული ე. წ. „კომპლექსური ანალიზი“? ამ ნაშრომის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, კომპლექსური ანალიზი არის სხვადასხვა კარგად შესწავლილი საკითხების, თემების შესახებ 15-დან 20-მდე ფრაგმენტის ციტირება 1900-იანი წლების უმდიდრესი პრესიდან,

8. რაც შეეხება მეოთხე პარაგრაფს **თავადაზნაურობის** შესახებ, მისი შინაარსი საერთოდ არ პასუხობს დისერტაციის მთავარ მიზნებს: მასში არაა ნაჩვენები ქართველი თავადაზნაურობის წარმომადგენელთა შეხედულებები, პოზიციები, მსოფლმხედველობა, მათი ეროვნული იდენტობა, ეროვნული ღირებულებები და ა. შ. ამონაწერები ეხება პოლიტიკური პარტიების ორგანიზების მიერ გამოთქმულ პოზიციებს, შეხედულებებს. პარაგრაფში საერთოდ არ ჩანს ქართველი თავადაზნაურობის დამოკიდებულება მიმდინარე პროცესებისადმი, ეროვნული მოძრაობისადმი, სახელმწიფოებრიობისადმი, ეროვნული მახასიათებლებისადმი და ა. შ. ტექსტი შეიცავს მრავალრიცხოვან ფაქტობრივ და აზრობრივ შეცდომებს და დებულებებს.

9. **ბურჟუაზიისადმი** მიძღვნილ პარაგრაფში, ჩვენთვის უცნობი დარჩა მთავარი საკითხი: ვინ იყვნენ ქართული ბურჟუაზიის წარმომადგენლები, რას ფიქრობდნენ ისინი ეროვნული ღირებულებების შესახებ და რა პოზიციები გააჩნდათ მის მიმართ; რა დამოკიდებულება ჰქონდათ მათ მიმდინარე ეროვნული მოძრაობისადმი, როგორ უყურებდნენ ისინი ისტორიულ წარსულს, ტრადიციებს, რელიგიას, ეკონომიკას, უცხო ბურჟუაზიას და ა. შ. იმ ერთი ამონაწერით კი არ უნდა დაკმაყოფილებულიყო დისერტანტი ჟურნალ „კლდიდან“, არამედ მას სწორედ ეს ჟურნალი და გაზეთი „საქართველო“ უნდა შეესწავლა და იქიდან ამოეკრიფა ქართული ბურჟუაზიის მსოფლმხედველობრივი ავლა-დიდება. ერთი სიტყვით, დისერტანტმა ამ პარაგრაფშიც საკმაოდ გამრჯედ იმუშავა, ამოიწერა მრავლად ციტატები, რომელნიც სხვა თემატიკას ეკუთვნის და არა წინამდებარე დისერტაციას..

10. ანალოგიური მდგომარეობაა **ინტელიგენციისადმი** მიძღვნილ ქვეთავ-

ში. მსჯელობა და ამონაწერები არ ეკუთვნის ინტელიგენციის წარმომადგენლების ეროვნულ შეხედულებებს, მათს დამოკიდებულებას ეროვნული სიმბოლოებისადმი, მახასიათებლებისადმი და ა. შ. ესაა პარაგრაფი ინტელიგენციისადმი, სხვათა მიერ გამოთქმულ აზრების შესახებ, რაც ისედაც კარგადაა ცნობილი, რის გამოც ნაშრომის ეს ნაწილიც ვერ ჩაითვლება დისერტაციის შემადგენელ ნაწილად.

11. IV თავში ამონაწერები და შინაარსი სრულიადაც არ ემსახურება „ნაციონალური ნარატივის ფორმირებას“. მეტიც, ისინი არც შეიძლება ქმნიდნენ ნაციონალურ ნარატივს, რადგან 1900-1917 წლებში არც მომხდარა ნაციონალური ნარატივის „ფორმირება“. თვით საკითხის ამგვარად დასმა ნონსენსია. ნაციონალური ნარატივის, ნაციონალური ბირთვი-იდეების კონსტრუირება, ილია ჭავჭავაძის მთავარი დამსახურებაა, რომელიც მან განახორციელა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. ამდენად, „ნაციონალური ნარატივის ფორმირების“ პერიოდად მისი გადმოტანა და გადმომისამართება 1900-1910-იან წლებში სხვა არაფერია, თუ არა ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების გაპრიმიტიულების განზრახ თუ უნებლიე გამოვლინება. სხვა ამბავია, რომ ამ პერიოდში გრძელდებოდა დისკურსი ნაციონალური ნარატივის შემდგომი სრულყოფის შესახებ, ეს კი სულ სხვა თემაა. მასში იგულისხმება პოლიტიკური პარტიების შექმნა, მათი ეროვნული იდეოლოგიების ჩამოყალიბება, პროგრამების კონსტრუირება, რაც ჩვენს ისტორიოგრაფიაში საკმაოდაა შესწავლილი და მას დისერტაციის ავტორი საერთოდ არ ეხება.

12. V თავის §1 „სამშობლო“. ციტატებით გადავსებულ ამ ნაშრომს და კერძოდ ამ პარაგრაფსაც უფრო მასალები უნდა ეწოდოს. თავისთავად ეს არ გამორიცხავს, რომ ამ ამონაწერების გაკეთებით, ავტორმა სასარგებლო საქმე გააკეთა: მან მოამზადა მასალები. ამგვარი მიდგომით განისაზღვრება დისერტაციის ჟანრიც, თუ ასეთ ჟანრს ითვალისწინებს სადისერტაციო წესდება. წინამდებარე ნაშრომი არის მასალების შეგროვების ღონეზე შესრულებული პროდუქცია. ამ მხრივ შესრულებულია შრომატევადი სამუშაო.

13. დისერტანტმა ვერ დაძლია, მან ვერ შეძლო „ეპოქის“ თავისებურების გაგება-გააზრება. ქართული ენისა და განათლებისადმი მიძღვნილ პარაგრაფშიც კვლევა არსებითად მაშინდელი პუბლიკაციებიდან მრავალრიცხოვანი ნაწევრების ამოწერით, ციტირებებით ამოიწურება.

პარაგრაფის დასაწყისში ავტორი გვაფრთხილებს: ქართული ენა და

საგანმანათლებლო სისტემა, არაერთხელ გამხდარა მეცნიერთა შესწავლის საგანი და „მათ შორის მეჭღურთ მელის საშუალებით“. ასეთ ვითარებაში დისერტანტის მიზანი ამ თავშიც ისაა, რაც ნაშრომის სხვა ნაწილებში: „ეპოქის მოთხოვნილებიდან გამომდინარე თითოეული ატრიბუტი ერთიან კონტექსტში“ განიხილოს. კი მაგრამ თუ ყველა ზემოაღნიშნული და ქვემოაღნიშნული პრობლემები შესწავლილია, განა არა სჯობდა, რომ აღნიშნულ პრობლემათა შემსწავლელი სპეციალისტების დასკვნები და მოსაზრებები დასდებოდა ერთ-ერთ საფუძვლად დისერტაციას? მიუხედავად ამისა ავტორმა შესწავლილის ხელახლა შესწავლა გადაწყვიტა ვითომ, რაც სხვადასხვა თემატიკაზე ამონაწერების ციტირებებით ამოიწურა საბოლოოდ. „ერთიანი კონტექსტი“ კი სხვა არაფერია თუ არა, სხვადასხვა თემატიკის შესახებ ამონაწერების უწესრიგო თავმოყრა ერთ ნაშრომში.

14. **§3. „სარწმუნოება“.** ეს ოთხგვერდიანი პარაგრაფი მინიმალურადაც არ პასუხობს ავტორის მიზანდასახულებას, გაეშუქებინა სარწმუნოების მიმართ „საზოგადოების თითოეული სოციალური ფენის თუ ჯგუფის ცნობიერება“. ასე რომ ეს პარაგრაფიც მეცნიერულად არაფრისმთქმელია და არავითარ კვლევას არ წარმოადგენს.

15. ვერც თემატურად და ვერც შინაარსობლივად ეს მცირე მონაკვეთი-პარაგრაფი **ქალის, დედის საკითხის შესახებ**, იდენტობისადმი მიძღვნილი ნაშრომის ორგანულ ნაწილად ვერ ჩაითვლება. იგი არც გენდერის პრობლემას იკვლევს. ციტირებებში მხოლოდ იმაზეა საუბარი, რომ განსახილველი პერიოდის ქართველი ქალი-დედები ან კარგად და ან ცუდად ზრდიდნენ სამშობლოს პატრიოტ შვილებს.

16. **ეკონომიკურ** პარაგრაფში არ ჩანს მოსახლეობის სხვადასხვა ფენების დამოკიდებულება და პოზიცია ანუ „საზოგადოებრივი აღქმები“ ეკონომიკის განვითარების პრობლემებზე. პარაგრაფში და ნაშრომის სხვა ნაწილებში, ერთი სიტყვაც არ მოიძებნება, რომელიც დაადასტურებდა ან გამოავლენდა, ქართული ბურჟუაზიის ან სხვა ჯგუფთა თუნდაც ერთი წარმომადგენლის პოზიციას, აზრს ან შეხედულებას, ეროვნული ეკონომიკის განვითარების პრობლემების შესახებ. მასში არაა შესწავლილი სოციალური ფენების, კერძოდ, გლეხობის, ვაჭარ-მრეწველების, თავადაზნაურობის, მოხელე-მოსამსახურეებისა და სხვათა აღქმები, შეხედულებები და პოზიციები ქართული ეკონომიკის განვითარების შესახებ.

17. დიდი უმრავლესობა **VI თავში** მოყვანილი ციტირებებისა და ავტო-

რის მსჯელობისა ეკუთვნის ინტელიგენციის, პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებს, ცნობილ პუბლიცისტებს. ეს მათი პოზიციებია დაფიქსირებული ნაშრომში და არა საზოგადოებრივი ფენებისა: მუშებისა, გლეხებისა, ქალაქის მოსახლეობისა, მოხელეებისა, ახალგაზრდობისა, ვაჭარ-მრეწველებისა, ხელოსნებისა და სხვათა და სხვათა, რომელთა ნაკრებსაც შეიძლება დაერქვას საზოგადოებრივი აღქმები. თავში წარმოდგენილი არათანმიმდევრული მსჯელობა და ამონაწერები ეკუთვნის „კულტურულ და პოლიტიკურ ელიტის“ წარმომადგენლებს, რომელთა ნააზრევი ისტორიოგრაფიისათვის კარგადაა ცნობილი. ასე რომ ნაშრომის ეს ნაწილი მხოლოდ მინიმალურად პასუხობს დისერტაციის დანიშნულებას.

ჩვენ ხშირად აღვნიშნავდით, რომ დისერტაციაში დამოწმებულ-ამოწერილია უჩვეულოდ მრავალრიცხოვანი ციტირებები, ამონარიდები, ამონაწერები, ზოგ შემთხვევაში ორ-სამ ფურცლიანი დოკუმენტები. 230 გვერდიან დისერტაციაში მოყვანილია 350-ზე მეტი ციტირება. ფაქტიურად დისერტაცია ამონაწერებისაგან შედგება და თითქმის ნაშრომის ნახევარს მოიცავს. ამ მხრივ წინამდებარე ნაშრომი უნიკალურია.

რაც შეეხება დისერტაციის ე. წ. დასკვნას, მასში არ არის არც ერთი აზრი და წინადადება, რომელიც სიახლეს შეიცავს ან კიდევ ისეთი, რომელიც საეჭვო ღირებულებისა არ იყოს. მასში გამეორებულია ფაქტობრივი და აზრობრივი შეცდომები, რომ რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში „მონარქიული სისტემა აღარ არსებობდა“; უარყოფით ისტორიულ მოვლენადაა ფორმულირებული ბატონყმობის გაუქმება; თითქოს კაპიტალიზმის განვითარებამ ფუნქციები შეუზღუდა გლეხობას და ა. შ.

აი იმ შენიშვნათა მოკლე ჩამონათვალი, რის შესახებაც და რომლებზე პასუხებსაც უნდა ეძღვნებოდეს ნებიმიერი მეცნიერული გამოხმაურება, განსახილველი დისერტაციის შესახებ. ვრცლად ჩვენი რეცენზია იხილეთ. იქ ბევრი სიურპრიზი ელოდება მკითხველს და ადასტურებს, რომ დაცული სადოქტორო დისერტაცია, ყოველთვის არ ნიშნავს, რომ ის მეცნიერულია.

რაც შეეხება ქ-ნ მ. ჩხარტიშვილის ბროშურა-პასკვილს, მისი სახით, ავტორის არც პასუხი შედგა და არც პასუხისმგებლობა.